

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR

Könyv- és könyvtártörténelem

dr. Schedel (Toldy) Ferenc

Könyvtárakról

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR

Könyv- és könyvtártörténelem sorozat

Könyvtárákról

dr. Schedel (Toldy) Ferenc „A könyvtártan kézikönyve”
című munkájának bevezetése. Előzetes.

Szeged, 2014

Borító: Horváth Réka, Perlaki Gabriella
Előszó: Csapó Noémi
Szerkesztette: Csapó Noémi
A kiadást felügyelte: Z. Karvalics László

A Primaware a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának,
Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék kiadója

Művelődéstörténeti Könyvtár
Könyv- és könyvtártörténelem sorozat

Minden jog fenntartva!

Tilos a művet vagy bármely részletét bármiféle információhordozón
akár grafikusan, elektronikusan, mechanikusan, fotó- vagy fénymásolási
eljárással vagy bármely más módon sokszorozítani, továbbítani,
közvetíteni vagy tárolni a jogadó előzetes írásbeli engedélye nélkül.

©Primaware Kiadó, 2014
Szeged

ISBN 978-963-306-278-4

Előszó

A francia forradalom idején, valamint az azt követő korszakban több európai országban a polgárság birtokába jutott az egyházi és főúri könyvtárak számottevő hányada. Ezekből a könyvtárakból jött létre a nemzeti, az egyetemi,¹ a tudományos és szakkönyvtárak, illetve közkönyvtárak jelentős része is.²

A polgári társadalmak kialakulását és az ipari forradalom kibontakozását követően a könyvkiadás terén jelentkező fellendülés pedig a könyvtárakkal szemben támasztott elvárások növekedéséhez vezetett.³ A XVIII-XIX. század fordulójától kezdve (hazánkban kissé később, inkább a XIX. század közepétől) a könyvtárosság felértékelődött, önálló hivatássá vált,⁴ s a könyvtárnokoknak megoldást kellett találniuk a rendkívüli mértékben megnövekedett könyvanyag használatot segítő feldolgozására, illetve elrendezésére is.⁵

Egyre sürgetőbbé vált tehát a könyvtárosok számára hasznos ismereteket összefoglaló munka megjelentetése. Erre az ismeretkörre a könyvtárosság története folyamán a könyvtári szakirodalomban többféle kifejezés is használatos volt, mint például könyvtártudomány, könyvtudomány, könyvtárta, könyvtártechnika, bibliológia vagy éppen bibliotekonómia.⁶

A könyvtártudomány (Bibliothekswissenschaft) elnevezés legelőször Marton Schrettinger, a müncheni bajor udvari könyvtár könyvtárosának munkájában olvasható,⁷ s a könyvtárosi ismeretek összességét is ő nevezte először teljesen önálló tudománynak.⁸ *Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothek-Wissenschaft* című, 1808-ban megjelent⁹ kézikönyvében a könyvtárat a „*könyvek jelentős mennyiségének gyűjteménye*”¹⁰-ként definiálta, „*amelyet úgy rendeztek el, hogy a tudásra szomjazó használó a benne lévő bármely értekezést fölösleges idővesztés nélkül megtalálja*”.¹¹ Ennek értelmében a könyvtártudomány feladatának pedig Schrettinger az ezen elvárásoknak megfelelő eljárások kidolgozását tekintette.¹²

Magyarországon a könyvtártudomány – ha tágabban értelmezzük annak fogalmát – első képviselői között említhető meg Czwittinger Dávid, Bod Péter, Sándor István, Petrik Géza és Szinnyi József bibliográfus. Azonban hiába rakták már le a XIX. században a legfontosabb általános tudományos közkönyvtáraink legtöbbjének alapjait, a gyakorlati könyvtártannal mégis csak meglehetősen későn kezdtek el foglalkozni a könyvtárosok.¹³ A hazai könyvtári kultúra fellendülése tehát igencsak megelőzte a könyvtári szakirodalom magyarországi megjelenését.¹⁴

Igaz ugyan, hogy az 1876-os indulású *Magyar Könyvszemle*ben pár könyvtártannal kapcsolatos írás is megjelent (például Barna Ferdinánd, Fraknoi Vilmos, Horváth Árpád vagy Szinnyi József munkái), azonban az első teljes, magyar nyelvű kézikönyv 1893-ig váratott magára – ekkor jelent meg ugyanis Kudora Károly *Könyvtártana*.¹⁵ Kudora hiánypótló, „kezdőknek” szánt művét¹⁶ tíz esztendővel később, 1903-ban Ferenczi Zoltán *A könyvtár tan alapvonalai* című munkája követte. Gulyás Pál kiadványa, *A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése : gyakorlati kézikönyv népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak kezelői számára* 1909-ben, Káplány Géza *Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése* című írása 1943-ban, Sallai István *A könyvtári munka : üzemi és falusi könyvtárakban* nevezetű könyve pedig 1954-ben folytatta a magyar könyvtártudományi munkák sorát. A szakirodalomban az előzőekben felsoroltakhoz képest nagyobb figyelmet szentelnek a Sallai István és Sebestyén Géza nevéhez fűződő *A könyvtáros kézikönyvéhez* – nem is csoda, hiszen népszerűségét mutatja, hogy 1956-os megjelenését követően 1965-ben egy átdolgozott, bővített kiadása is napvilágot látott. A legújabb és minden bizonnyal a legátfogóbb összefoglaló munka pedig a *Könyvtárosok kézikönyve*, mely Horváth Tibor és Papp István szerkesztésében, huszonkét szerző munkájaként 1999 és 2003 között jelent meg.¹⁷

Azonban nem esett még szó kiadványunk szerzőjéről, Toldy Ferencről. Nevét a könyvtártudományi munkákkal kapcsolatos szakirodalmak általában csak pár mondat erejéig említik meg, pedig szerepe igen jelentős, hiszen tulajdonképpen vele kezdődik a hazai könyvtár tanok története.¹⁸

Toldy (eredetileg Schedel) Ferenc (1805. augusztus 10. – 1875. december 10.) a reformkor egyik legtermékenyebb írójának tekinthető, jelentős irodalom- és tudományszervező tevékenység kötődik hozzá. Emellett sokáig praktizált is, a pesti egyetemen pedig egészségtant tanított.¹⁹ A mi szempontunkból azonban fontosabb, hogy Az Egyetemi, valamint az Akadémiai Könyvtárban is dolgozott,²⁰ előzőnek pedig 1843-tól ideiglenes, majd egy évvel később végleges igazgatója lett.²¹

Naplófeljegyzései tanúsítják, hogy külföldi utazásai során Toldy ellátogatott a fontosabb nyugati könyvtárakba.²² Minden bizonnyal jól ismerte a külföldi könyvtári szakirodalmat,²³ s jelen művében is felfedezhetőek Schrettinger nézetei, melyeket a hazai tudományos felfogásba is szándékozott beépíteni.²⁴ Ahogy Kudora Károly *Könyvtártana* előszavában írja „Toldy Ferenc, az egyetemi könyvtár néhai nagynernű igazgatója, már a negyvenes években érezte hiányát egy olyan műnek, mely a hazai művelt közönséget épp úgy, mint a szakférjiakat a könyvtár rejtelseibe kalauzolja. E szükségérgzettől indítatva írta meg „A Könyvtártan Kézikönyve” című művét.”²⁵ Ennek a kiadványnak viszont csak a bevezetése jelent meg 1843-ban, az Athenaeum című szépirodalmi lap I. kötetében.²⁶ Az említett folyóirat Bajza József szerkesztésében 1837. január 1-jén indult útjára, további számai pedig hetente kétszer (csütörtökön, illetve vasárnap) jelentek meg, negyedréti alakban és negyedív terjedelemben.²⁷ Toldy munkája egészben sosem került kiadásra, és arra sem utal semmi, hogy a mű kézírata valamikor elkészült volna.²⁸ Azonban Tóth András szerint már ebből a viszonylag rövid, tíz oldalas tervezetből is „világosan láthatók Toldy könyvtártani elképzeléseinek elvi alapjai”.²⁹ Az első fejezetben a könyvtár fogalmát tisztázza, míg a másodikban a különféle könyvtártípusok ismertetése olvasható. A harmadik fejezet *Az osztályozás alkalmazása* címet viseli, az ezt követő részből pedig kiderül, hogy milyennek kell lennie egy jó könyvtárosnak. Külön fejezetben kapott helyet egy rövid könyvtártörténeti áttekintés, illetve szintén külön részt szentelt Toldy a könyvtártan, valamint a könyvtártudomány fogalmának elkülönítésére. Az utolsó, hetedik paragrafus *A' munka' felosztása* címet viseli – itt sorolja fel röviden, hogy (soha el nem készült) művében mely főbb területekre szeretett volna kitérni.³⁰ Ezek

egyrészt a könyvtárhoz (például épület, bútorzat, könyvtári rend, stb.), másrészt pedig a könyvtári személyzethez kapcsolódtak volna.³¹

Annak ellenére, hogy Toldy kéziratát nem tudta befejezni, ez semmit sem von le a megjelent részlet – s természetesen szerzője – értékéből. Hiszen egyrészt ez az első hazai könyvtártani kísérlet,³² másrészt pedig már csupán ez a rövid napvilágot látott szinopszis is kitűnően alátámasztja, hogy a tervezett kézikönyv a „*könyvtári munkához szükséges tudnivalók minden területére kiterjedő summázatát adta volna*”.³³ Nem utolsó sorban pedig ez a vázlat az egyik legjelentősebb, nyomtatásban is megjelent bizonyítéka Toldy Ferenc mind elméleti, mind pedig gyakorlati könyvtártani ismereteinek.³⁴

Kiadványunk Toldy munkáját két változatban is az Olvasók elé tárja. Egyrészt közöljük annak reprint változatát, másrészt pedig átírását is. Utóbbival célunk az, hogy megkönnyítsük az eredeti, régies szöveg olvasását, értelmezését. Azt viszont nem szeretttük volna, hogy az eredeti mű zamata, hangulata egy teljes körű átfogalmazás áldozata legyen. Ezért egy köztes megoldást találtunk a legcélravezetőbbnek. Így a régies írású, a mai helyesírás szabályainak nem megfelelően írt szavak (pl. *illy*, *czélú*, *kisérelem*, *austriai* stb.) javításra kerültek, illetve a rövidítéseket (pl. *hgé* [hercegé], *b.* [báró], *t. i.* [tudniillik] stb.) is feloldottuk. A már elavult, kevésbé ismert szavak (pl. *könyvtárnok* [könyvtáros], *klastrom* [kolostor], *földírat* [geográfia] stb.) ma használatos változatait pedig az eredeti kifejezések mögött szögletes zárójelben közöltük. Ha az adott régies kifejezés többször is szerepelt Toldy munkájában, abban az esetben a második és minden további előfordulásakor már a napjainkban használatos írásmóddal közöltük azt. Az idegen személynevek helyesírása az eredeti szövegben gyakran nem bizonyult elég következetesnek, emellett többször előfordult, hogy kevésbé közismert alakjukban szerepeltek (pl. *Homer* [Homérosz], *Sylla* [Sulla] stb.). Ezért igyekeztünk például az antik görög és római neveket a ma is ismert változatukban feltüntetni. Azért azonban, hogy az írás ne szakadjon el teljesen a múlttól, és ne csak árnyéka legyen önmagának, az esetenként meglehetősen hosszúra nyúlt – többszörösen összetett tagmondatokból vagy éppen terjedelmes felsorolásokból álló – mondatokat nem „daraboltuk” szét. Természetesen a fejezetek tagolásán, illetve az egyes paragrafusokon belül a

bekezdések elrendezésén sem változtattunk. Az említett okok miatt a szósorrendet is eredeti formájában hagytuk, eltekintve néhány kivételes esettől. Továbbá előfordult, hogy egy-egy névelővel, kötőszóval vagy léteigével egészítettük ki a szöveget, vagy éppen ellenkezőleg, hagytuk el azokat abból – természetesen ügyelve arra, hogy a tartalmat ez ne befolyásolja. Ezen szövegkezelési elveket alkalmazva született meg Toldy munkájának átírata, mellyel reményeink szerint a mai ember számára az eredetinél könnyebben olvasható, ám az elődjében rejlő ismeretet, tudást, szellemi értéket megőrző változatot nyújthatunk át az Olvasónak.

Csapó Noémi

Jegyzetek:

---

¹ Verók Attila: Bevezetés a könyvtár- és információtudományba. Eszterházy Károly Főiskola, 2011. 3.3.1. A könyvtártudomány fogalmának megjelenése és tartalmának értelmezése című

fejezet. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_02_bev_konyvtar_es_infotudomany_scorm_03/331_a_knyvtartudomny_fogalmnak_megjelenese_s_tartalmnak_rtelm_ezse.html> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

² Magyarország a XX. században. Szerk. Kollega Tarsoly István. V. kötet (Tudomány 2. Társadalomtudományok). XI. Társadalomtudományok. Könyvtártudomány című fejezet. A könyvtártudomány fogalmának változásai. A könyvtártudomány és társtudományai. <<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1351.html>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

³ Magyarország a XX. században. Szerk. Kollega Tarsoly István. V. kötet (Tudomány 2. Társadalomtudományok). XI. Társadalomtudományok. Könyvtártudomány című fejezet. A könyvtártudomány fogalmának változásai. A könyvtártudomány és társtudományai. <<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1351.html>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

⁴ Pogányné dr. Rózsa Gabriella: A német katalogizálási hagyományok a magyar könyvtárakban. In: Könyvtári Figyelő, 2002. (48. évf.) 1-2. sz. p. 28-42. <http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2002/1_2/poganyne.html> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

⁵ Verók Attila: Bevezetés a könyvtár- és információtudományba. Eszterházy Károly Főiskola, 2011. 3.3.1. A könyvtártudomány fogalmának megjelenése és tartalmának értelmezése című fejezet. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_02_bev_konyvtar_es_infotudomany_scorm_03/331_a_knyvtartudomny_fogalmnak_megjelenese_s_tartalmnak_rtelm_ezse.html> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

-
- ⁶ Pogányné dr. Rózsa Gabriella: A német katalogizálási hagyományok a magyar könyvtáratanokban. In: Könyvtári Figyelő, 2002. (48. évf.) 1-2. sz. p. 28-42.
<http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2002/1_2/poganyne.html> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ⁷ Verók Attila: Bevezetés a könyvtár- és információtudományba. Eszterházy Károly Főiskola, 2011. 3.3.1. A könyvtártudomány fogalmának megjelenése és tartalmának értelmezése című fejezet. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_02_bev_konyvtar_es_infotudomany_scorm_03/331_a_knyvrtudomny_fogalmnak_megjelense_s_tartalmnak_rtelmezse.html> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ⁸ Pogányné dr. Rózsa Gabriella: Rendszerváltoztatás/paradigmaváltás a könyvtártudományban két kézikönyv tükrében: A könyvtáros kézikönyve (1956) és a Könyvtárosok kézikönyve (1999-2003). 201. p.
<http://www.bdtf.hu/btk/Hatrsvok%20a%20BTK%20ves%20kiadvnya/TANULM%C3%81NYOK%202009_10/Pog%C3%A1nyn%C3%A9%20Rendszerv%C3%A1ltoztat%C3%A1s_paradigmav%C3%A1lt%C3%A1s%20a%20k%C3%B6nyvt%C3%A1rtudom%C3%A1nyban.pdf> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ⁹ Magyarország a XX. században. Szerk. Kollega Tarsoly István. V. kötet (Tudomány 2. Társadalomtudományok). XI. Társadalomtudományok. Könyvtártudomány című fejezet. A könyvtártudomány fogalmának változásai. A könyvtártudomány és társtudományai.
<<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1351.html>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ¹⁰ Pogányné dr. Rózsa Gabriella: Rendszerváltoztatás/paradigmaváltás a könyvtártudományban két kézikönyv tükrében: A könyvtáros kézikönyve (1956) és a Könyvtárosok kézikönyve (1999-2003). 201. p.
<http://www.bdtf.hu/btk/Hatrsvok%20a%20BTK%20ves%20kiadvnya/TANULM%C3%81NYOK%202009_10/Pog%C3%A1nyn%C3%A9%20Rendszerv%C3%A1ltoztat%C3%A1s_paradigmav%C3%A1lt%C3%A1s%20a%20k%C3%B6nyvt%C3%A1rtudom%C3%A1nyban.pdf> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ¹¹ Pogányné dr. Rózsa Gabriella: Rendszerváltoztatás/paradigmaváltás a könyvtártudományban két kézikönyv tükrében: A könyvtáros kézikönyve (1956) és a Könyvtárosok kézikönyve (1999-2003). 201. p.
<http://www.bdtf.hu/btk/Hatrsvok%20a%20BTK%20ves%20kiadvnya/TANULM%C3%81NYOK%202009_10/Pog%C3%A1nyn%C3%A9%20Rendszerv%C3%A1ltoztat%C3%A1s_paradigmav%C3%A1lt%C3%A1s%20a%20k%C3%B6nyvt%C3%A1rtudom%C3%A1nyban.pdf> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ¹² Pogányné dr. Rózsa Gabriella: Rendszerváltoztatás/paradigmaváltás a könyvtártudományban két kézikönyv tükrében: A könyvtáros kézikönyve (1956) és a Könyvtárosok kézikönyve (1999-2003). 201. p.
<http://www.bdtf.hu/btk/Hatrsvok%20a%20BTK%20ves%20kiadvnya/TANULM%C3%81NYOK%202009_10/Pog%C3%A1nyn%C3%A9%20Rendszerv%C3%A1ltoztat%C3%A1s_paradigmav%C3%A1lt%C3%A1s%20a%20k%C3%B6nyvt%C3%A1rtudom%C3%A1nyban.pdf> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ¹³ Magyarország a XX. században. Szerk. Kollega Tarsoly István. V. kötet (Tudomány 2. Társadalomtudományok). XI. Társadalomtudományok. Könyvtártudomány című fejezet. A könyvtártudomány legkiemelkedőbb képviselői. A könyvtárosképzés. A könyvtárügyi szakirodalom. <<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1352.html>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

-
- ¹⁴ Somkuti Gabriella: Száz éves az első magyar könyvtártani munka, Kudora Károly Könyvtártana. In: Könyvtári Figyelő, 1993. (39. évf.) 4. sz. p. 541-544.
<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00008/somkuti_h.html> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ¹⁵ Pogányné dr. Rózsa Gabriella: Friedrich Adolf Ebert nézetei a könyvtárosképzésről. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2000. (9. évf.) 10. sz. 46. p.
<<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00010/pdf/06konferenciak.pdf>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ¹⁶ Somkuti Gabriella: Száz éves az első magyar könyvtártani munka, Kudora Károly Könyvtártana. In: Könyvtári Figyelő, 1993. (39. évf.) 4. sz. p. 541-544.
<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00008/somkuti_h.html> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ¹⁷ Sonnevend Péter: Hazai könyvtártudományi kézikönyvek: szöveggyűjtemény. In: Könyvtári Figyelő, 2006. (52. évf.) 4. sz. p. 497-513.
<<http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2006/4/sonnevend.html>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ¹⁸ Pogányné dr. Rózsa Gabriella: Rendszerváltoztatás/paradigmaváltás a könyvtártudományban két kézikönyv tükrében: A könyvtáros kézikönyve (1956) és a Könyvtárosok kézikönyve (1999-2003). 203. p.
<http://www.bdtf.hu/btk/Hatsrvok%20a%20BTK%20ves%20kiadvnya/TANULM%C3%81NYOK%202009_10/Pog%C3%A1nyn%C3%A9%20Rendszerv%C3%A1ltoztat%C3%A1s_paradigmav%C3%A1lt%C3%A1s%20a%20k%C3%B6nyvt%C3%A1rtudom%C3%A1nyban.pdf> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ¹⁹ Szócikk Toldy Ferencről a Magyar Katolikus Lexikonban.
<<http://lexikon.katolikus.hu/T/Toldy.html>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ²⁰ Nagy Júlia: „Gondolatok a könyvtárban” : könyvtártani fejlődésünk az 1848-49-es forradalom és szabadságharc körüli időkben.
<<http://www.geocities.ws/iskoladrama/erdelyi.htm>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ²¹ Szócikk Toldy Ferencről Szinnyei József Magyar írók élete és munkái című művében.
<<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/t/t27904.htm>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ²² Tóth András: A pesti egyetemi könyvtár a modern fejlődés útján : Toldy Ferenc igazgatásának első évei, 1843-1849 = Die Universitätsbibliothek von Pest auf dem Wege moderner Entwicklung. In: Tanulmányok Budapest múltjából, 1956. 11. sz. 250. p.
<http://epa.oszk.hu/02100/02120/00011/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_11_243.pdf> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ²³ Hegyközi Ilona: Kalauz a könyvtár- és tájékoztatóstudományi szakirodalomhoz. In: Könyvtárosok kézikönyve. 5. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest : Osiris, 2003. p. 111-221. Segédletek. 3.1.4. Könyvtártnak című alfejezet. 126. p.
- ²⁴ Pogányné dr. Rózsa Gabriella: Rendszerváltoztatás/paradigmaváltás a könyvtártudományban két kézikönyv tükrében: A könyvtáros kézikönyve (1956) és a Könyvtárosok kézikönyve (1999-2003). 203. p.
<http://www.bdtf.hu/btk/Hatsrvok%20a%20BTK%20ves%20kiadvnya/TANULM%C3%81NYOK%202009_10/Pog%C3%A1nyn%C3%A9%20Rendszerv%C3%A1ltoztat%C3%A1s_paradigmav%C3%A1lt%C3%A1s%20a%20k%C3%B6nyvt%C3%A1rtudom%C3%A1nyban.pdf> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]
- ²⁵ Sonnevend Péter: Hazai könyvtártudományi kézikönyvek: szöveggyűjtemény. In: Könyvtári Figyelő, 2006. (52. évf.) 4. sz. p. 497-513.

<<http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2006/4/sonnevend.html>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

²⁶ Tóth András: A pesti egyetemi könyvtár a modern fejlődés útján : Toldy Ferenc igazgatásának első éve, 1843-1849 = Die Universitätsbibliothek von Pest auf dem Wege moderner Entwicklung. In: Tanulmányok Budapest múltjából, 1956. 11. sz. 272. p.
<http://epa.oszk.hu/02100/02120/00011/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_11_243.pdf>
[Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

²⁷ A magyar sajtó története. Főszerk. Szabolcsi Miklós. I. kötet (1705-1848). A reformkor sajtója (1832-1848) című fejezet. Az Athenaeum, a liberalizmus eszméinek központi fóruma. Alapítás és program. <<http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/157.html>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 30.]

²⁸ Tóth András: A pesti egyetemi könyvtár a modern fejlődés útján : Toldy Ferenc igazgatásának első éve, 1843-1849 = Die Universitätsbibliothek von Pest auf dem Wege moderner Entwicklung. In: Tanulmányok Budapest múltjából, 1956. 11. sz. 251. p.
<http://epa.oszk.hu/02100/02120/00011/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_11_243.pdf>
[Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

²⁹ Tóth András: A pesti egyetemi könyvtár a modern fejlődés útján : Toldy Ferenc igazgatásának első éve, 1843-1849 = Die Universitätsbibliothek von Pest auf dem Wege moderner Entwicklung. In: Tanulmányok Budapest múltjából, 1956. 11. sz. 250. p.
<http://epa.oszk.hu/02100/02120/00011/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_11_243.pdf>
[Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

³⁰ Hegyközi Ilona: Kalauz a könyvtár- és tájékoztatástudományi szakirodalomhoz. In: Könyvtárosok kézikönyve. 5. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest : Osiris, 2003. p. 111-221. Segédletek. 3.1.4. Könyvtártanok című alfejezet. 126. p.

³¹ Hegyközi Ilona: Kalauz a könyvtár- és tájékoztatástudományi szakirodalomhoz. In: Könyvtárosok kézikönyve. 5. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest : Osiris, 2003. p. 111-221. Segédletek. 3.1.4. Könyvtártanok című alfejezet. p. 126-127.

³² Tóth András: A pesti egyetemi könyvtár a modern fejlődés útján : Toldy Ferenc igazgatásának első éve, 1843-1849 = Die Universitätsbibliothek von Pest auf dem Wege moderner Entwicklung. In: Tanulmányok Budapest múltjából, 1956. 11. sz. 251. p.
<http://epa.oszk.hu/02100/02120/00011/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_11_243.pdf>
[Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

³³ Pogányné dr. Rózsa Gabriella: A német katalogizálási hagyományok a magyar könyvtártanokban. In: Könyvtári Figyelő, 2002. (48. évf.) 1-2. sz. p. 28-42.
<http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2002/1_2/poganyne.html> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

³⁴ Nagy Júlia: „Gondolatok a könyvtárban” : könyvtártani fejlődésünk az 1848-49-es forradalom és szabadságharc körüli időkben.
<<http://www.geocities.ws/iskoladrama/erdelyi.htm>> [Megtekintés időpontja: 2014. március 7.]

Könyvtárakról

dr. Schedel (Toldy) Ferenc „A könyvtártan kézikönyve”
című munkájának bevezetése. Előzetes.

1. §. A könyvtár fogalma

Egy könyvhalmoz, bármilyen tetemes is, még nem tekinthető *könyvtárnak*. Csak olyan gyűjtemény érdemli meg ezt a nevet, amely bizonyos célra, határozott rendszerrel, a teljesség bizonyos fokáig van gyűjtve, és úgy van felállítva, hogy minden benne található munka hamar és könnyen megtalálható legyen.

2. §. A könyvtárak fajtái

A könyvtárak különfélék lehetnek.

Először is, *tulajdonosuk* szempontjából lehetnek *közékek* [közkönyvtárak] vagy *magányosak* [magánkönyvtárak].

Előbbiek lehetnek *statuséi* [államiak], annak költségein és igazgatósága alatt, mint például a British Museum vagy a Bibliothèque du Roi Franciaországban, amely szinte országosnak tekinthető, s a közoktatási minisztérium kormányzása alatt áll; vagy lehetnek *nemzeti könyvtárak*, a nemzet közvetlen felügyelete alatt, mint például a Magyar

Múzeumé vagy a Cseh Múzeumé; lehetnek *udvari könyvtárak*, az udvar pártfogása és kizárólagos intézkedése alatt, ha emellett közhasználatra is nyitva vannak, mint a császári, királyi udvari könyvtár Bécsben, a királyi könyvtár Berlinben vagy az Escorialé Spanyolországban stb.; lehetnek *tartományi* vagy megyei könyvtárak, amilyen minden virágzó államban több is található, nálunk is van legalább egy pár, mint Gömörben a Cházár-, Komáromban a Kulcsár-, Árvában legújabbán a Csaplovics-könyvtár; vármegyei könyvtár pedig jelenleg Sopronban van születőben; vagy lehetnek *városi könyvtárak*, melyekre példa a művelt külföldön számos található, s a lipcei különösen nevezetes; lehetnek *egyetemi könyvtárak*, melyek az egyetemeknek egy kiegészítő részét képezik, s ezért hiányozniuk nem szabad; lehetnek *középtanodai* könyvtárak, ilyen nálunk minden tanító akadémia, líceum, szeminárium és kollégium, illetve több gimnázium mellett megtalálható; lehetnek *tudományos akadémiai könyvtárak*, amilyen a párizsi, a szentpétervári stb.; lehetnek *tudós társaságok könyvtárai*, mint a londoni; lehetnek *nevelőintézeti könyvtárak*, amilyen például a Theresianum Bécsben; lehetnek *egyházmegyei könyvtárak*, amilyen például a kalocsai vagy az esztergomi érsekségé; lehetnek klastromokéi [kolostori könyvtárak], amilyen például a pannonhalmi vagy a budai barátoké; s léteznek az egyes egyházakhoz, egyházkerületekhez tartozó könyvtárak is; stb.

Utóbbiak vagy *magányos könyvtárak* [magánkönyvtárak], vagy magántársaságok és testületek könyvtárai, például az állam által nem támogatott, tehát magán *tudóstársaságok könyvtárai*, amelyekből sok és nevezetes főként Angliában van; lehetnek *kaszinókönyvtárak*, amilyen a genfi, a würzburgi vagy a pesti kaszinó; lehetnek gazdag és tudományszerető *nagyok* könyvtárai, mint például lord Spenceré Angliában, Esterházy hercegé Bécsben, a gróf Rádayaké Pécelen, gróf Károlyi Györgyé Pesten stb., s melyeket gyakran közhasználatra is megnyitnak, de emellett folyamatosan magántulajdonosaik irányítása és pártolása alatt állnak, mint nálunk például gróf Teleki Sámuelé Marosvásárhelyen, gróf Apponyi Antalé Pozsonyban vagy gróf Teleki László örököseié, mely a Magyar Akadémia birtokába került; lehetnek *kölcsönkönyvtárak*, melyeket többnyire könyvtárosok, de némi közfelügyelet

mellett, nyereségi szándékkal tartanak fent; végül pedig lehetnek az egyes *tudósok* és műveltek saját használatra szánt speciális könyvtárai, amilyen volt régen Kollár Ádámé Bécsben, mely elkótyáltatott [elárvereztetett], Cornidesé Pesten, mely a gróf Teleki Lászlóéba került, Benczúr Józsefé, most Tóalmáson, Jankowich Miklóse, mely jelenleg a Nemzeti Múzeum részét képezi stb.

Másodszor, a használat szabadságára nézve a könyvtárak lehetnek *nyilvánosak* [nyilvánosak] vagy *zártak*. A közkönyvtárak többnyire nyilvánosak is, de nem mindig, például a Francia Intézeté, a Theresianumé, a bécsi és bécsújjvárosi akadémiáké, több közép tanintézeté, sőt eddig még a Magyar Tudós Társaságé is csak a köreikhez tartozóknak állt nyitva. A magánkönyvtárak többnyire zártak, de nem mindig, mint például a fentebb említett Teleki Sámuel- és Apponyi-féle könyvtárak, és a tulajdonosok célját tekintve a kölcsönkönyvtárak.

Harmadszor, rendeltetésükre nézve vagy *közönségesek* [közkönyvtárak], vagy *különkörüek* [szakkönyvtárak]. Előbbiek alatt olyan könyvtárakat értünk, melyek az emberi tudás minden ágát magukba foglalják; utóbbiak csak egy vagy néhány szakra koncentrálnak, így vannak: természettudományi, orvosi, politechnikai, történeti, hadtudományi könyvtárak; vagy olyanok, melyek valamely kisebb-nagyobb terjedelmű földrész vagy ország irodalmát foglalják magukban s képviselik, ilyen például a párizsi Ázsiai Társaság és a szentpétervári Ázsiai Intézet könyvtára, vagy a Magyar Nemzeti Múzeumé (mindenekelőtt a magyar érdekek szolgálatára); vagy vannak olyanok, melyek az irodalom bizonyos korszakára vannak korlátozva, amilyenek például a nyomtatás első századából származó munkákat magukban foglalók, mint Spenceré Angliában; vagy kimondottan az újabb kori sajtó termékeit tartalmazók, mint a göttingeni (mely azonban roppant terjedelmével és szaktekintetbeni mindenoldalúságával [szerteágazó gyűjtőkörével] inkább a közkönyvtárak közé sorolható); vagy végezetül irányultság tekintetében, lehetnek politikaiak, mint általában a kaszinókönyvtárak vagy szórakoztatóak mint a legtöbb kölcsönkönyvtár.

3. §. Az osztályozás alkalmazása

Ezt az osztályozást azért közöljük, mert a könyvtárak különböző rendeltetése a fentebb közölt különféle jellemzőkből következik. Az államok és udvarok könyvtárai többnyire arra rendeltettek, hogy kivétel nélkül az emberi tudás minden ágában, tudósnak és buvárnak [érdeklődőnek], kielégítő tudományos segítséget nyújtsanak. Azért ezekben a könyvtárakban megtalálhatónak kell lennie minden olyan fontos, ritka, terjedelmes és költséges egyetemes világirodalmi műnek, melyeket egyesek épen nem, vagy nem teljes egészében, vagy csak nagy erőfeszítések árán, sőt, nagy ritkaságuknál fogva nem igazán birtokolhatnának. Ezek az értelmiség központi raktárai, minden literatúrának őforrásai. Nemzeti, történeti, helyi viszonyok vagy más speciális körülmények majdnem minden ilyen egyetemes könyvtárhoz ragasztanak kisebb „különkörű” gyűjteményeket [különgyűjteményeket] is, amilyen például a bécsi császári, udvari könyvtárban a Hammer keleti könyvtára, nálunk az akadémiai Teleki-könyvtárban Cornides magyar könyvtára stb., de ezek az illető könyvtár egyetemes jellemét – elvét, hogy úgy mondjam – nem befolyásolják, hanem az anyatár [anyakönyvtár] kiegészítéseinek tekinthetők. Kevésbé egyetemesek a nemzeti, tartományi, városi könyvtárak, melyek többnyire az adott ország, tartomány vagy hely érdekeit előtérbe helyezve gyűjtetnek; a tudományos és tanító intézetek könyvtárai, melyekben bizonyos tudományterületek mindig elsőbbséget élveznek másokhoz képest; legkülönfélébbek (speciálisabbak) szoktak lenni a különféle intézetek könyvtárai, például a hadi nevelőházak, műegyetemek, művészeti akadémiák, egyházi testületek gyűjteményei stb., a kölcsönkönyvtárak; végezetül a magányosak többnyire zárt táraik [zárt magánkönyvtárak].

4. §. *A könyvtárnok [könyvtáros]*

Minden könyvtárnak két lényeges alkotórésze van, egy *anyagi*: a *könyvek*, legyenek azok nyomtatott vagy kézirati munkák, s ezek kiegészítéseként abroszok [borítók] és mindenféle tudományos célú rajzok; és egy *szellemi*: a *könyvtáros*. Ez utóbbi tudniillik valóságos lelke, életereje minden bibliotékának. Ő *tartja fent*; ő *neveli* tudományrendszeresen, hogy folyamatosan organikus test, és ne mechanikus halmaz legyen; ő tőle függ gyarapodása, miszerint felügyeli annak használatát, helyes rendet alakít ki, tudományos segédajstromokat [segédkatalógusokat] készít, sőt, közzéteszi az intézet kincseit, mellyel azok hasznát, túllépve a múlton, illetve az idő és a tér korlátain, az egész irodalomra kiterjesztve a jövőnek is megőrzi. Régi iratok alapján bebizonyítható, miszerint a könyvtárak csak ott és akkor adtak életjelet, ahol és amikor az igazgatás, mely a könyvtárosban volt megszemélyesítve, teljes mértékben megfelelt hivatásának; szomorúan igaz azonban, hogy a gondatlan igazgató gyakran nemcsak gondatlan, hanem ennél több is: sárkány, amely a tudomány kincsein megközelíthetetlenül hever; fukar, ki elássa azt, ami a köznek van szentelve; a láncon tartott házörzőhöz hasonló, mely a nyájasan közelítő vendéget is elriasztja küszöbétől. Mert vagy kényelmének elvesztésétől és gondatlansága fölfedezésétől tartva, ezer fogással kifárasztja a tanulni, kutatni kívánót; vagy magának akarja kivívni a legégbekiáltóbb egyedárusságot [monopóliumot], mely létezik. Igenis, a könyvtáros az, aki a könyvtárnak vagy megölő betűje, vagy éltető szíve, ő képes a leggazdagabb gyűjteményt holttetemmé lelketleníteni, mint képes azt, ha magát nem ragyogó, de annál melegítőbb hivatásának egész lélekkel és szívvel odaadja, élő hatalommá emelni. Példa mindkettőre van... Átmenet itt nincsen.

5. §. *A könyvtárak rövid története*

Helyénvaló itt a *könyvtárak eredetéről*, valamint az ó- és újvilág *nevezetesebb könyvgyűjteményeiről* röviden megemlékezni. Voltak a XVII., sőt a XVIII. század elején is még írók, akik az első könyvtárak eredetét az özönvíz előtti világban keresték; de állításuk Lambecius, Struwe stb. által rég megdöntetett. Természetes kezdeteit a könyvtáraknak az egyházakban találjuk, amelyek eleinte mindenféle írott emlékek őrzőhelyei voltak. Egyiptom volt a műveltségnek első bölcsője, ugyanúgy, ahogy az első könyvtárak hazája is. Szicíliai Diodórosz szerint, tudniillik Ozimandiás mintegy tizennyolc századdal Krisztus előtt állított már könyvtárat *Memphis*ben; és fejedelmét az óvilág könyvtárainak, Arisztotelész javaslatára, Ptolemaiosz Philadelphosz állította, roppant költséggel, *Alexandriában* a *Serapis* templomában, Demetrius Phalerius intézkedése mellett. A régi írók az alexandriai könyvtár tekercsei (kötetei) számát illetően száz és hétszázezer között ingadoznak; úgy látszik, hogy ez utóbbi számot akkor érte el, midőn az alexandriai háborúban, Caesar alatt, legnagyobb részt elégett. Újra felvirágzott viszont, amikor Attalosz királynak *Pergamon*ban szerzett könyvtárát Antonius triumvir onnan erőszakosan elhozatta, s kétszázezer darabját a Ptolemaioszénak maradványaihoz kapcsolta. S ez az, melyet, amikor Alexandria az arabok által elfoglaltatott, Omár kalifa, egyesek szerint keresztyén kezek által feldúlott. *Perzsiában* a *szászai* könyvtárra akadunk. A *babiloni* archívum alatt is könyvtárt kell értenünk. A héberek gazdagok voltak könyvekben és könyvtárakban; s híres volt köztük *Nehémiásé*, melyet miután elpusztult, Judás Makkabaeus felújítatott. *Szíriában* a nagy Antiokhoszé ragyogott. *Görögországban* a sok között, mert minden nagyobb város rendelkezett könyvgyűjteménnyel, az első nyilvános könyvtár Peiszisztratoszé volt Athénban, mely Xerxész alatt egy időre Perzsiába került; Polükratészé Számoszban; a magánkönyvtárak között Euripidészé és főleg Arisztotelészé állott nagy hírben, melyet idővel Sulla által Rómába vitetett; a *chiosi* görögök Homérosz tiszteletére templomot emeltek, gazdag könyvtárral együtt. *Rómában* az irodalom csak később kapott fontos

szerepet; az első gyűjtemények görög zsákmányból álltak, melyek néhány magánkönyvtárral rendelkező birtokában voltak. Az első könyvtár itt minden bizonnyal Aemilius Paulusé volt; Lucullus is szépet gyűjtött, melyet a tudósoknak szabad használatra mindenkor átengedett; Sulla Arisztotelészét, mások szerint Peiszisztratoszét hozta át Rómába. De az első nyilvános könyvtár Asinius Pollióé volt, Augustus ismert kedvencéé, kinek példáját mások, s különösen császári pártfogója is követte az Apollo Palatinus temploma porticusában állított görög és latin tárákkal (*bibliotheca Octaviana, Palatina*). Utóbb Tiberius (*Tiberianae domus bibliotheca*), Vespasianus (*Pacis bibliotheca*, a béke istennője egyházában), Domitianus (*bibliotheca Capitolina*), Traianus (*bibliotheca Ulpia*) és más császárok, miután elődeikéi a Nero és a Commodus idejében bekövetkezett égések alkalmával nagyrészt elpusztultak, hasonlókat tettek, annyira, hogy P. Victor Rómában huszonkilenc nyilvános könyvtárat számolt össze. A magánkönyvtárak között is voltak tetemesek, mint például Epaphroditosz, mely nem kevesebb mint harmincezer tekercsből állt.

A *keresztények* már a harmadik században rendelkeztek könyvtárakkal templomaikban; melyeknek a pogányok által elszórt maradványait Konstantin császár fejedelmi áldozatokkal összeszedette, és *Konstantinápolyban* felállította. Konstantin munkájának köszönhetően idővel ez a gyűjtemény 120, mások szerint 600 ezer tekercsre növekedett. Utána Julianus és ifjabb Theodosius jeleskedtek a tudós munkák másoltatásában és gyűjtésében. Mindezek idővel a tűz martalékává váltak; egyes maradványaikat az utolsó császárok alatt gondosan őrizték, de Konstantinápoly elfoglalásakor a törökök által egész Európában szétszórattak, egy részük Mátyás király budai könyvtárába is eljutott. A császárokkal vetélkedtek a tudományos kincsek gyűjtésében a keresztény püspökök, akik közül Alexander jeruzsálemi püspök *Jeruzsálemben* állított könyvtárat, melyet Szent Özséb (Eusebius) használt; Julius Africanus *Caesareában*, ahol főleg Órigenész írásait (legalább 6000 tekercs) őrizték, és melyet Szent Jeromos használt; György püspök *Alexandriában*, melyről Szent Atanáz emlékezik meg stb. Általában már ebben az időben

szokásban volt a papok közt mind a pogány írók, főként pedig az egyházatyák munkáinak szorgalmas másolása, sokszorozása; és azon száz meg száz írók, akiket Sztrabón, Plutarkhosz, Aulus Gellius, akiket pedig Szent Jusztinusz, Atheneus, Alexandriai Kelemen, Nazianzi Szent Gergely idézi, mutatják, hogy gazdag és használatra nyitott könyvgyűjtemények léteztek a görögöknél és a rómaiaknál, utóbbiaknál pedig a könyvtár a fényűzéshez tartozott.

Európában a középkorban a templomokban és kolostorokban, főleg a szent bencések, ciszterciek és karthauziak kolostoraiban őrizték a régi világ irodalmi hagyományait; így Olasz- és Németországban (St. Gallen, Fulda, Köln), Franciaország (Cluny) és Angliában (York), de főleg Spanyolországban. Azon kevés fejedelmek közt, akik e sötét századokban a tudományoknak raktárakat készítettek, néhány pápa, Nagy Károly császár (Aachen), Könyves Kálmán magyar király (a hagyomány értelmében, bár a krónika könyvtárt világosan nem említ) és V. Károly francia király (Louvre) említhető meg. Annál több tudmányszeretetet bizonyítottak a keleti, főleg a kínai (a VII-VIII. században mintegy hetven könyvtár volt Kínában) és a mohamedán fejedelmek, mint a bagdadiak (Hárún ar-Rasíd, Al-Mamún stb.), akiknek a könyvkincseit a tatárok dúlták fel a XIII. században; az egyiptomiak (Kairó), a szíriaiak (Tripolisz), a bukhariaiak (Bukhara, Szamarkand): szinte mindegyik részben tatár, részben keresztyén barbárok által pusztult el. Spanyolországban az arabok uralkodása idején mintegy hetven közkönyvtár létezett (fő a córdobai, 250 ezer kötettel), ezek romjai idővel az Escorialba kerültek.

A tudományok feléledését közvetlenül megelőző időszakban Európában több új egyetem is keletkezett, ez pedig új és nagyobb könyvtárak létrejöttét vonta maga után, melyek közül a *prágai*, IV. Károly által 1370-ben alapítva, a legkitűnőbb; ebből a korból való a *heidelbergi* is 1386–90-ból. A XV. század egyik fő dicsőségét V. Miklós pápa, a Mediciek, és Mátyás király könyvtárai teszik; közülük az elsőt kell a *Vaticana* alapítójának tekinteni; Cosimo, Piero és Lorenzo de' Medici, vetélkedve a pápákkal, gyűjtötték *Firenzébe* a klasszikus irodalom keleten veszélyeztetett kincseit, melyek a század vége felé ugyan szétszóródtak, de

csakhamar gazdagon pótolattak; csak Mátyás király világhírű *budai* könyvtára volt drágán megfizetve a nemzet által, mert, közepette egy a tudományokat lenéző oligarchiának, alapítója halála után, arra szolgált, hogy a külföldi könyvtárak belőle gazdagodjanak; azon gyermekes fényűzés pedig, amellyel körül volt véve, bel- és külföldi orvkezeket ingerelt: és így sajnos a római és firenzei kincsesbányák vetélytársának inkább szégyenletes, mintsem büszke emlékezetét örököltük. Követte e magas lelkű fejedelmeket még azon században ausztriai I. Miksa, ki Celtes Konrád vezetése alatt, a *bécsi* udvari könyvtárat alapította (mai nap keleti kéziratairól különösen nevezetes); és VII. Henrik angol király, alapítója a londoni könyvtárnak, mely a mai nap a brit Múzeum egyik alkotórészét képezi. E század második felébe tehető a mások által a XIV. századba tett velencei Szent Márk könyvtára is. A XVI. században keletkezett a *drezdai*, amely ma a legjobban rendezettek egyike; a *boroszlói*, egy jelenleg a gazdagabbak közül; a *müncheni*, Miksa király óta számra a világ *második* könyvtára; az *Escorial* könyvtára, II. Fülöp által alapítva, arab kéziratokban gazdag; Milánóban az *Ambrosiana*, Borromei Fridrik által, amely roppant kézirati kincseiről híres, melyek közt számos keleti (arab, kopt, szíriai) is található; a párizsi Bibliothèque du Roi (időközben Nationale), mely, főleg XIV. Lajos, Napóleon és Lajos-Fülöp által tekintélyre és gazdagságra a világ *első* könyvtárává gyarapodott. A XVI. század végén megnyitott Bodley-könyvtár [Bodleiana] Oxfordban, kéziratokban ma egyik a leggazdagabbak közül. A XVII. század a könyvtárak történetében, a brunswickival, mai nap *wolfenbüttel*ivel büszkélkedik; továbbá az upsalai egyetemi könyvtárral (Wulfila kódexével); a *koppenhágaival* (félmillió kötet, számos kézirat, különösen izlandi); a *berlini*, ma királyi, könyvtárral, Frigyes Vilmos választófejedelemtől. A XVIII. század nevezetesebb tárai: a *Magliabecchi-féle* Firenzében, a nagyúri *Konstantinápolyban*, a *szentpétervári*, II. Katalin szerzeménye, legújabbban a varsói könyvkincsekkel bővítve, s jelenleg ázsiai kéziratokban gazdag; végül a *göttingeni* új egyetem könyvtára, mely az új irodalomra nézve a legteljesebb, s talán az, mely léte rövid szakaszában (csak egy százados) a tudományosságra leginkább hatott. A múlt században keletkezett hazánk több jeles, ma is fennálló könyvtára, mint a

debreceni református főiskoláé, a *pesti* egyetemé, eleinte a jezsuiták, majd számos egyéb kolostor gyűjteményéből: sok becses nyomtatott és kézirati munkákkal, s számra sem csekély, mert fiókkönyvtáraival együtt a százezret jóformán megközelíti, de tartalomra egyenetlen, és nem csak az irodalommal egyformán nem tartott lépést, de még a régi literatúrára nézve is hiányos; a *károlyfehérvári* Batthyány-féle; az *egri* Eszterházy-féle; a *szebeni* Bruckenthal-féle könyvtárak stb. A XIX. század könyvtárai közül világhírűvé egy sem vált még; azért mellőzzük, és csak a hazaiak felsorolására szorítkozunk. Ezek közül a legelső kétség kívül a Nemzeti Múzeumnak felajánlott *Széchenyi magyar könyvtár* (30 ezer kötet és számos kézirat), melyhez legújabbán az Illésházy-könyvtárat is csatolták; a marosvásárhelyi *Teleki Sámuel-könyvtár*; a pozsonyi *Apponyi-könyvtár*; a bencések *pannonhalmi* könyvtára; a *Magyar Tudományos Akadémiáé*, mely a gróf Teleki László örököseinek gazdag könyvtárából (30 ezer kötet számos kézirattal és *Cornides* egész gyűjteményével), a gróf Teleki József által felajánlott Kresznerics-féle könyvtárból, a *robonci* és *kisbéri* Batthyány-könyvtárakból (előbbi gróf Batthyány Gusztáv, utóbbi gróf Batthyány Kázmér által felajánlva), *Sándor István* (még át nem vett) és *Horvát Endre* könyvhagyományaikból [könyvhagyatékaiból], *Marczibányi Márton* könyvtárának egy részéből (Líviusz fia által felajánlva), számos egyéni ajándékból és vételből állt össze; a *Cházár-féle*, jelenleg Gömör megyei, a *Kulcsár-féle*, jelenleg Komárom megyei, a *Csaplovics-féle*, most Árva megyei, végül pedig a *Nemzeti Casino* könyvtára Pesten. A magánkönyvtárak kiemelendő József főherceg-nádoré a budai várkastélyban, a Rádayaké Pécelen, a Viczayaké Hédervárott, Esterházy hercege Bécsben, báró Mednyánszkykné Veszelen, gróf Károlyi Lajosé Tótmegyeren, Jankowich Miklóse (nagy gyűjteményének eladása után is), Horváth Istváné és gróf Károlyi Györgyé Pesten, a báró Podmaniczkyaké Aszódon, báró Prónay Sándoré Tóalmáson, melynek egyik részét képezi Benczúr József gyűjteménye is, most báró P. Albert birtokában stb.

6. §. Könyvtártan és könyvtártudomány

Könyvtártan alatt azon gyakorlati utasítások összességét értem, melyek valamely könyvgyűjtemény célszerű felállítását és elrendezését, biztos el- és fenntartását, használatának gyors, könnyű és biztos módját, és minden részben helyes igazgatását tárgyalják. Ezt a tant a legújabb időben, amennyire tudom, Constantin és utána Schmidt is *bibliotekonómiának* nevezte.

Schrettinger „könyvtártudomány” névvel tisztelte meg ezt a tudományt, és azt utána Ebert és Molbech is elfogadták. Nem lehet kételkedni, hogy mindazon ismeretek összessége, melyekre a hivatását lelkesen betölteni kívánó könyvtáros szorul, a tudomány nevet méltán megérdemli; mert ide számítjuk az általános és speciális irodalomtörténetet (hist. lit.), a könyvészetet (bibliográfia), a kézirat-ismét [kézirattant], a könyvnyomásnak [könyvnyomtatásnak] és segédmasterségeinek történetét, a historiát [történettudományt] és földiratot [geográfiát], a régi és újabb főbb nyelvek ismeretét, a tudománytant és bizonyos áttekintő ismereteket valamennyi karbeli és szabad tudományokról stb.: mint amelyek nélkül könyvtáros soha nem felelhet meg rendeltetésének: de ugyanezen ismeretek nemcsak a könyvtárosnak, hanem a legtöbb tudósnak és főleg írónak kisebb-nagyobb megszorítással szükségesek, és nem alkotórészei a könyvtártannak, hanem szükséges megelőzői és előfeltételei a könyvtárosságnak. Ezért Schmidttel sem foghatok kezét, ki a könyvészetet a könyvtártudomány fő részének tartja.

7. §. A munka felosztása

Jelen céloknak megfelelően a könyvtártanra szorítkozva, az általam ennek tulajdonított tárgyakat a következő természetes rendben kísérelem meg bemutatni:

I. *Könyvtár.* – Amint könyvek vannak, legelőször szükséges egy *épület*, ebben célszerű *bútorzat*, és mindenféle zavaró tényező elhárítása; ezt követi a könyveknek bizonyos rend szerinti csoportosítása, azoknak számozás és helymutató által jutott helyükhöz kötése, és *lajstromzása* [feldolgozása]; a szaporítás [gyarapítás] elvének – mely a könyvtárak rendeltetéseitől függően különféle lehet – meghatározása; a rend fenntartása és a *használat* rendszerezése.

II. *Könyvtári személyzet.* – Itt bemutatjuk a könyvtáros és a neki alárendelt hivatalnokok hivatásáról, a könyvtár és közönség iránti kötelességeikről, szükséges tulajdonságaikról és tudományos felkészültségükről tudandókat.

Témánk literaturája [irodalomjegyzéke] zárja le értekezésünket.

Könyvtárakról.

Bevezetése dr Schedel Ferencz' illy című munkájának: „A' könyvtáran' kézikönyve.“ Mutatványul.

1. §. A' könyvtár' fogalma.

Könyvhalmaz, bármely tetemes legyen is, még azért nem könyvtár. Csak olly gyűjtemény érdemli e' nevet, melly bizonyos célra, határozott rendszerrel, a' teljesség' bizonyos fokáig gyűjtve, s úgy van felállítva, hogy minden benne találató munka hamar és könnyen feltalálható legyen.

2. §. A' könyvtárak' nemei.

A' könyvtárak' különfélék.

Először, birtokosaikra nézve közek vagy magányosak.

Amazok statuséi, ennek költségein és igazgatósága alatt, mint péld. a' British Museumé, a' Bibl. du Roi Franciaországban, melly szinte országosnak tekinthető, s a' közoktatási ministerium által kormányoztatik; — vagy nemzetéi, ennek egyenes gondjai alatt, mint péld. a' Magyar, a' Cseh Museumé; — vagy udvaréi, udvarok' pártfogása és kirekesztőleges intézkedése alatt, ha egyszersmind köz használatra van szánva: millyen a' cs. kir. udvari könyvtár Bécsben, a' kir. könyvtár Berlinben, az escuriáli Spanyolországban, stb; — tartományei vagy megyeéi, millyen minden virágzó állodalomban több vagyon, nálunk legalább egy pár, mint Gömörben a' Cházár-, Komáromban a' Kulcsár-, Árvában legujabban a' Csaplovics-könyvtár; vármegyei könyvtár keletkezik jelenleg Sopronban is; — vagy városéi, millyen a' mívelt külföldön számos találatik, s a'

lipcsei különösen nevezetes; — egyeteméi, melyeknek a' könyvtár egyik kiegészítő része, 's azért hiányzania nem szabad; — közép tanodákéi, millyenek nálunk is, minden tanító academia, lyceum, seminarium, collegium, 's több gymnasium mellett találtnak; — tudós academiákéi, millyenek a' párizsié, szentpétervárié, stb; — tudós társaságokéi, millyen a' londoni; — nevelőintézetekéi, millyen péld. a' Theresianumé Bécsben; — egyházi megyékéi, millyen péld. a' kalocsai, az esztergami érsekségé; — klastromokéi, millyen péld. a' pannonhalmi, a' budai barátoké; egyes egyházakéi 's egyházkerületekéi, stb.

Emezek, vagy a' magányos könyvtárak, vagy magányos társaságok és testületekéi, péld. a' status által nem tekintélyezett, tehát magányos tudós társaságokéi, millyen kivált Angliában sok és nevezetes van; casinokéi, millyen a' genfi, a' würzburgi, a' pesti casinóé; — gazdag és tudományszerető nagyoké, mint péld. lord Spenceré Angliában, Esterházy hgé Bécsben, gr. Rádayaké Péczelen, gr. Károlyi Györgyé Pesten stb, 's millyenek gyakran köz használatra is megnyitvák, de e' mellett folyvást magányos birtokosaik kormányja és pártolása alatt állanak: mint nálunk péld. a' gr. Teleki Sámuelé MVásárhelyt, gr. Apponyi Antalé Pozsonyban, gr. Teleki L. örököséi, melly a' m. academia' haszonbirtokába ment által; — a' kölcsönkönyvtárak, mik többnyire könyvtárosok által, de némi köz felvigyázat mellett, nyerekedő szándékból tartatnak fenn; — végre egyes tudósok és műveltek, saját használatra szánt specialis könyvtáraik, millyenek voltak egykor a' Kollár Ádámé Bécsben, melly elkótyáztatott, a' Cornidesé Pesten, melly a' gr. Teleki Lászlóéba ment által, Benczúr Józsefé, most Tó-Almásan, a' Jankowich Miklóse, melly jelenleg a' nemzeti Museum' részét teszi, stb.

Másodszor, a' használat' szabadságára nézve a' könyvtárak nyilvánosak vagy zártak. A' köz könyvtárak többnyire nyilvánosak is, de nem mindig, péld. a' Franczia Intézeté, a' Theresianumé, a' bécsi és bécsújvárosi academiáké, több közép tanintézeteké, sőt eddig még a' m. t. társaságé is, csak a' köreikhez tartozóknak áll nyitva. A' magányosak' könyvtárai többnyire zártak, de nem mindig, mint a' fenn említett Teleki Sámuel- és Apponyi-féle könyvtárak, és a' birtokosok' célja' tekintetéből a' kölcsönkönyvtárak.

Harmadszor, rendeltetésükre nézve vagy közönségesek, vagy különkörűek. Amazok alatt olly könyvtárakat ér-

tünk, melyek az emberi tudás minden ágait befoglalják; ezek csak egy vagy néhány egyes szakmára terjednek, így vannak: természet-tudományi, orvosi, politechniai, historiai, hadtudományi könyvtárak; — vagy valamely nagyobb kisebb terjedelmű földrész vagy ország irodalmát foglalják magokban 's képviselik, péld. a' párizsi ázsiai társaság, a' szpétevári ázsiai intézet' könyvtára, a' m. nemz. Museumé (előkelőleg magyar érdekek' kielégítésére); — vagy az irodalom bizonyos időközére szorítvák, millyenek péld. a' nyomtatás' első századabeli munkákat magokban foglalók, mint Spenceré Angliában; vagy előkelőleg az újabb kori sajtó' termékeit, mint a' güttingeni (melly azonban roppant terjedelmével és szaktekintetbeni mindenoldalúságával inkább a' közönségesek közé számítandó); — vagy végre irány tekintetében, mint rendesen a' casinóké, political —, 's legtöbb kölcsönkönyvtárak mulattató irányukkal.

3. §. Az osztályozás' alkalmazása.

Ez osztályozást azért bocsátottuk előre, mert a' könyvtárak különböző rendeltetése az előadott külön jellemekből önkényt foly. A' statusok és udvarok' könyvtárai többnyire arra rendeltettek, hogy kivétel nélkül az emberi tudás' minden ágaiban tudósnak és buvárnak kielégítő tudományos segédelmet nyújtsanak. Azért az illy könyvtárakban feltalálhatónak kell lenni mindennek, mit az egyetemes világirodalom fontosat, ritkát, terjedelmest és költségest bír, mit egyesek épen nem, vagy nem illy teljességben, vagy csak nagy áldozattal, sőt, a' nagy ritkaságnál fogva alig is, birhatnak. Ezek az értelmiség' középponti raktárai, minden literaturának és kútfői. Nemzeti, történeti, helybeli viszonyok vagy esetékes környülmények majd minden illy egyetemes könyvtárakhoz ragasztanak kisebb „különkörű“ gyűjteményeket is, millyen a' bécsi cs. udv. könyvtárban a' Hammer' keleti könyvtára, nálunk az academiái Teleki-könyvtárban 'Cornides' magyar könyvtára stb, de ezek az illető könyvtár' egyetemi jellemét — elvét, hogy úgy mondjam — nem változtatják, hanem az anyatár' függelékeiül tekinthetők. — Kevesbbé egyetemiek a' nemzeti, tartományi, városi könyvtárak, melyek többnyire az illető országos, tartományi vagy helybeli érdekekre való előkelő iránynyal gyűjtetnek; a' tudományos és tanító intézetekéi, melyekben bizonyos tudományos osztályok mindig elsőséggel bírnak mások felett; legkülönszerűebbek (specialisabbak) szoktak lenni a' különyszerű intézetekéi, péld. a' hadi nevelőházak, műegyetemek, művész-academiák, egyhá-

zi testületektárai, stb, a' kölcsönkönyvtárak; végre a' magányosak többnyire zárt táraik.

4. §. A' könyvtárnok.

Minden könyvtárnak két lényeges alkotó része van, egy anyagi: a' könyvek, legyenek azok nyomtatott vagy kézirati munkák, 's ezek' kiegészítéseül abroszok 's mindennemű tudományos célú rajzok; 's egy szellemi: a' könyvtárnok. Ez t. i. valóságos lelke, életereje minden bibliothecának. Ő tartja fen; ő neveli, tudományrendszeresen, hogy folyvást organicus test, 's ne mechanicus halmaz legyen; ő tételezi fel gyümölcsozását, a' szerint mint használatására hatni, sőt helyes rend' eszközlése, tudományos segédlajstromok' készítése, sőt az intézet' kincsei közzé tételével is annak hasznát az esetékesen, helyhez szorítotton, mulandón túl emelve, időn és téren át, egész irodalmakra 's jövődő korokra is elszármaztatni tudja. Történetiratilag bebizonyítható, miképen a' könyvtárak csak ott és akkor adtak életjelt, hol és a' mikor az igazgatás, melly a' könyvtárnokban van személyesítve, egész mértékben megfelelt hivatásának; szomorúan igaz levén másfelül, hogy a' gondatlan igazgató gyakorta nem csak gondatlan, hanem ennél több is: sárkány, melly a' tudomány' kincsein megközelíthetetlenül hever; farkar, ki elássa, mi a' köznek van szentelve; a' lánczon tartatott házörhöz hasonló, melly a' nyájasan közelítő vendéget is elriasztja küszöbétől. Mert vagy kényelme' veszteségétől 's gondatlansága' fölfedeztetésétől tartván, ezer fogással kifárasztja a' tanulni kutatni kívánót; vagy magának akarja kivívni a' leg égrekiáltóbb egyedáruasságot, melly létezik. Igen is, a' könyvtárnok az, ki a' könyvtárnak vagy megölő betűje, vagy verőszíve, ő képes a' leggazdagabb gyűjteményt holttetemmé lelketleníteni, mint képes azt, ha magát nem ragyogó, de annál melegítőbb hivatásának egész lélekkel és szívvel oda adja, élő hatalommá emelni. Példa mindkettőre van... Közép itt nincsen.

5. §. A' könyvtárak' rövid története.

Nincs helyén kívül itt a' könyvtárak' eredetéről 's az ó és új világ nevezetesebb könyvgyűjteményeiről röviden emlékezni. Voltak a' XVII-d., sőt a' XVIII-d. század' elején is még irok, kik az első könyvtárak' eredetét az özőn-előtti világban keresték; de állítások Lambecius, Struwe stb által rég visszautasított. Természetes kezdeteit a' könyvtáraknak az egyházakban találjuk,

mellyek eleinte minden nemű irott emlékek' őrzőhelyei valának. Egyiptom volt, valamiut a' műveltségnek első bölcsője, úgy az első könyvtárak' hazája is. Siciliai Diodor szerint t. i. Osymanduas mintegy tizenhatszázaddal Kr. előtt állított már könyvtárt Memphisben; 's fejedelmét az ő világ könyvtárainak, Aristoteles' javaslatára, Ptolemaeus Philadelphus állította, roppant költséggel, Alexandria-ban a' Serapis' templomában, Demetrius Phalerius' intézkedése mellett. A' régi írók az alexandriai könyvtár' tekeresei (kötetei) számának előadásában száz és hét száz ezer közt ingadoznak; úgy látszik, hogy ez utóbbi számot akkor érte el, midőn az alexandriai háborúban, Caesar alatt, legnagyobb részt elégett. Újra felvirágzott az, midőn Attalus királynak Pergamusban szerzett könyvtárát Antonius triumvir onnan erőszakosan elhozatta, 's kétszáz ezer darabját a' Ptolemaeusénak maradványaihoz kapcsolta. 'S ez az, mellyet, midőn Alexandria az arabok által elfoglaltatott, Ómár kalifa, némmellyek szerint keresztyén kezek által feldúlott. Perzsiában a' susai könyvtárra akadunk. A' babyloni archivum alatt is könyvtárt kell értenünk. A' héberek gazdagok voltak könyvekben és táraiban; 's híres volt köztök a' Nehemiásé, melly idővel elpusztulván, Judas Maccabaeus által megújított. Syriában a' nagy Antiochusé ragyogott. Görögországban a' sok között, mert minden nagyobb város birt könyvgyűjteményt, az első nyilvános könyvtár volt Pisistratosé Athenaeiben, melly Xerxes alatt egy időre Perzsiába vándorlott volt; Polycratesé Samosban; a' magányosakéi között Euripidesé, és főleg Aristotelesé állott nagy hírben, melly idővel Sylla által Romába vitetett; a' chiosi görögök Homer' tiszteletére templomot emeltek, gazdag könyvtárral együtt. Rómában az irodalom csak később kapott becsre; az első gyűjtemények görög zsákmányból állottak, néhány magányosak' birtokában. Az első könyvtár itt alkalmasint Aemilius Paulusé volt; Lucullus is szépet gyűjtött, mellyet a' tudósoknak szabad használat végett mindenkor átengedett; Sylla Aristotelesét, mások szerint Pisistratosét hozta át Rómába. De az első nyilvános könyvtár Asinius Pollióé volt, az Augustus ismeretes kedvencezé, kinek példáját mások, 's különösen császári pártfogója is követte az Apollo Palatinus temploma' porticusában állított görög és latin tárakkal (bibl. Octaviana, Palatina). Utóbb Tiberius (Tiberianae domus biblioth.), Vespasianus (Pacis bibl., a' héke istennője' egyházában), Domitianus (bibl. Capitolina), Traianus (bibl. Ulpia), 's más császárok, miután elődeikéi a' Nero 's a' Commodus' ideiben volt égések' alkalmával nagy részt elpusztultak,

hasonlót tettek, annyira, hogy P. Victor Rómában huszonkilencz nyilvános könyvtárt számlált. A' magányos könyvtárak közt is találtak tetemesek, mint péld. Epaphroditusé, mely nem kevesebb mint harmincz ezer tekercsből állott.

A' keresztyének már a' harmadik században bírtak könyvtárakkal templomaikban; melyeknek a' pogányok által elszórt maradványaikat Constantin császár fejedelmi áldozatokkal összeszedette, és Konstantinápolyban felállította. Constantius' ápolása mellett idővel az 120, mások szerint 600 ezer tekercsre növekedett. Utána Julianus 's ifj. Theodosius jeleskedtek a' tudós munkák' másoltatásában és gyűjtésében. Mind ezek idővel a' tűz' prédái lettek; egyes maradványaik az utolsó császárok alatt gondosan őriztettek, de Konstantinápoly' elfoglaltatásakor a' törökök által egész Európában elszórtak, egy részök a' Mátyás király' budai könyvtárába is átszivárgott. A' császárokkal vetélkedtek a' tudományos kincsek' őszvesztésében a' keresztyén püspökök, kik közül Alexander jeruzsálemi p. Jeruzsálemben állított könyvtárt, melyet sz. Öse (Eusebius) használt; Julius Africanus Caesareában, hol főleg Origenes' írásai (vagy 6000 tekercs) őriztettek, 's mellyel sz. Jeromos élt; György p. Alexandriában, mellyről sz. Athanáz emlékezik stb. Általában, már ez időben dívott a' papok közt mind a' pogány írók, mind és főleg az egyházatyák munkáik' szorgalmas másolása, sokszorozása; 's azon száz meg száz írók, kiket Strabo, Plutarch, A. Gellius, kiket Justinus Martyr, Athenaeus, Clemens Alexandrinus, Gregorius Nazianzenus idéznek, mutatják, hogy gazdag és használatra tárt könyvgyűjtemények léteztek a' görögök és rómaiaknál, mely utóbbiaknál a' könyvtár a' fényűzéshez is tartozott.

Európában, a' középkorban, a' templomok és klastromok-, főleg a' sz. Benedekiek, Cisterciek és Carthausiak' klastromaiban őriztettek a' régi világ' irodalmi hagyományai; így Olasz- és Németországban (Sz. Gál, Fulda, Cöln), Franciaország (Clugny) és Angliában (York), de főleg Spanyolországban. Azon kevés fejedelmek közt, kik e' sötét századokban a' tudományoknak raktárakat készítettek, némelly pápák, nagy Károly császár (Aachen), könyves Kálmán m. kir. (a' hagyomány' értelmében, bár a' krónika könyvtárt világosan nem említ) és V. Károly francia király (Louvre) említendők. Annál több tudányszeretetet bizonyítottak a' keleti, főleg a' chinai (VII. VIII. századokban vagy hetven könyvtár volt Chinában) és a' mahomedán fejedelmek, mint a' bagdadiak (Harun-Al-Rasid, Al-Mamun stb), kiknek könyvkincseik a' tatárok által dulat-

tak fel a' XIII-d. században; az egyiptomiak (Kairo), a' syriaiak (Tripolis), a' buchariaiak (Buchara, Samarkand): melyek mind szinte részint tatár, részint keresztyén barbárok által pusztítottak el. Spanyolországban az arabok' országlása idétt vagy hetven köz könyvtár létezett (fő a' cordovai, 250,000 kötettel), melyeknek romjai idővel az Escorialba vándorlottak.

A' tudományok' föléledését legközelebb megelőzőtt időszakban, Európában, több új egyetemek' keletkezése új 's terjedelmesb alapu könyvtárak' támadását vonta maga után, melyek közt a' prágai, IV. Károly által 1370. alapítva, a' legkitünőbb; e' korból való a' heidelbergi is 1386—90-ból. A' XV-d. század' egyik fő dicsőségét az V. Miklós pápa, a' Medicaeusok, és Mátyás király' könyvtáraik teszik; az elsőt kell a' Vaticana' alapítójának nézni; Medicisi Kozma, Péter és Lőrincz, vetélkedve a' pápákkal, gyűjték Florenczbe a' classica literaturának a' keleten veszedelmeztetett kincseiket, melyek a' század vége felé ugyan elszórártak, de csakhamar gazdagul pótolttak; csak Mátyás király' világhírű budai könyvtára volt drágán megfizetve a' nemzet által, mert, közepette egy a' tudományokat lenéző oligarchiának, szerzője elhunytá után, arra szolgált, hogy a' külföld' tárai belőle gazdagodjanak; azon gyermekes fényüzésnél fogva pedig, melybe takarva volt, bel és külföldi orvoskezetek csiklandott: és így, fájdalom, a' római és florenczi kincsbányák vetélytársának pírító inkább mint büszkítő emlékezetét öröklöttük. Követte e' magas lelkű fejedelmeket még azon században austriai I. Max, ki, Celtes Konrád' vezérlete alatt, a' bécsi udvari könyvtárt alapítá (mai nap keleti kézíratairól különösen nevezetes); és VII. Henrik angol király, szerzője a' londoni könyvtárának, melly mai nap a' britt Museum' egyik alkotó részét teszi. E' század' második felébe teendő a' mások által a' XIV-be tett velencei sz. Márk' könyvtára is. A' XVI-d. században keletkeztek a' dresdai, ma a' legjobban rendezettek egyike; a' borszlai, egy jelenleg a' gazdagabbak közül; a' müncheni, Max kir. óta számra a' világ' második tára; az Escorial' könyvtára, II. Fülöp által alapítva, arab kéziratokban gazdag; Milanóban az Ambrosiana, Borromaei Fridrik által, melly roppant kézírati kincsével jeles, mik közt számos keleti (arab, copticus, syriai) is; a' párizsi Bibl. du Roi (időközben Nationale), melly, főleg XIV. Lajos, Napoleon és Lajos-Fülöp által, becsre és gazdagságra a' világ' első könyvtárává neveltetett. A' XVI. sz.' végén megnyitott Bodley-könyvtár, Oxfordban, kéziratokban mai nap egyik a' leggazdagabbak közül. — A' XVII-d.

század a' könyvtárak' történetében, a' brunszvikival, mai nap woffenbüttelivel dicsekszik; továbbá az upsalai egyetemi könyvtárral (Ulphilas' codexével); a' kopenhágival (félmillió kötet, számos kézirat, különösen izlandi); a' berlini, ma királyi, könyvtárral, Fridrik-Vilmos választó-fejedelemtől. — A' XVIII-d. század' nevezetesebb tárai: a' Magliabecchiféle Florenczben, a' nagyúri Konstantinápolyban, a' sz. pétervári, II. Katalin' szerzeménye, legújabbán a' varsai könyvkincsekkel bővítve, 's jelenben ázsiai kéziratokban gazdag; végre a' göttingi új egyetem' könyvtára, melly az új irodalomra nézve a' legteljesebb, 's talán az, melly léte' rövid szakaszában (csak egy százados) a' tudományosságra legnagyobb hatott. A' múlt században keletkeztek hazánk' több jeles, ma is fenálló könyvtárai, mint a' debreczeni ref. főiskoláé; a' pesti egyetemé, eleinte a' jezsuiták, majd számos egyéb klastromok' gyűjteményeiből: sok becses nyomt. és kézirati munkákkal, 's számra sem csekély, mert fiókjaival együtt a' százezret alkalmasint megközelíti, de tartalomra egyenetlen, 's nem csak az irodalommal egyformán nem haladott, de még a' régi literatúrára nézve is hiányos; a' károlyfejérvári Batthyány-féle; az egri Esterházy-féle; a' szebeni Bruckenthal-féle könyvtárak stb. — A' XIX-d. század' könyvtárai közül világhírűvé egy sem vergődött még; azért mellőzzük, és csak a' mieink' előhozására szorítkozunk. Ezeknek elseje kétértelműsége kívül a' Nem. Muzeumnak felajánlt Széchenyi magyar könyvtár (30,000 köt. és számos kézirat), mellyhez legújabbán az Illésházy-könyvtár is járult; a' marosvásárhelyi Teleki-Sámuel-könyvtár; a' pozsonyi Apponyi-könyvtár; a' benzések pannonhalmi könyvtára; a' magyaracademiáé, melly a' gr. Teleki László örökösei' gazdag könyvtárából (30,000 köt., számos kézirattal 's Cornides' egész gyűjteményével), a' gr. Teleki József által felajánlt Kresznerics-féle tárból, a' rohonczi és kishéri Batthyány-könyvtárakból (amaz gr. B. Gusztáv, ez gr. B. Kázmér által felajánlva), Sándor István (még át nem vett) és Horvát Endre' könyvhagyományaikból, Marczibányi Márton' könyvtára' egy részéből (Lívius fia által felajánlva), számos egyes ajándékok és vételekből állt össze; a' Cházárféle, jelenleg gömör-megyei —, a' Kulcsárféle, jelenleg Komárom-megyei —, a' Csaplovicsféle, most Árva-megyei, végre a' Nemzeti Casino' könyvtára Pesten. A' magányosak' könyvtárai közt kitüntetéssel említendő József fő hg-nádoré a' budai várkastélyban, a' Rádayaké Péczelen, a' Viczayaké Héderváratt, az Esterházy hgé Bécsben, a'

b. Mednyánszkyé Veszelén, a' gr. Károlyi Lajosé Tót-Megyerén, Jan-kowich Miklóssé (nagy gyűjteménye' eladása után is), Horvát Istváné és gr. Károlyi Györgyé Pesten, b. Podmaniczkyaké Aszódon, b. Prónay Sándoré Tó-Almásán, melynek egyik részét teszi a' Benczúr József gyűjteménye is, most b. P. Albert' birtokában, stb.

6. §. Könyvtártan és könyvtártudomány.

Könyvtártan alatt azon gyakorlati utasítások' összvegét értem, melyek valamely könyvgyűjtemény' czélszerű felállítását és elrendelését, biztos el- és fentartását, használata sebes, könnyű és biztos módját, 's minden részben helyes igazgatását tárgyazzák. Ezen tan a' legújabb időben, mennyire tudom, Constantin, 's utána Schmidt által, bibliotheconomiának neveztetett.

Schrettinger „könyvtártudomány“ névvel tisztelte meg e' tanítványt, 's azt utána Ebert és Molbech is elfogadták. Nem lehet kétkedni, hogy mind azon ismeretek összesége, melyekre a' hivatását lelkesen betölteni akaró könyvtárnok szorúl, a' tudomány nevet méltán megérdemli; mert ide számítjuk a' közönséges és különös íralomtörténetet (hist. lit.), a' könyvészetet (bibliographia), kézirat-ismét, a' könyvnyomás 's ennek segéd mesterségei' történeteit, a' historiát és földíratot, a' régi és újabb főbb nyelvek' ismeretét, a' tudománytant 's bizonyos átnézeti ismereteket valamennyi karbeli és szabad tudományokról stb.: mint a' melyek nélkül könyvtárnok soha nem felelhet meg rendeltetésének: de ugyan ezen ismeretek nem csak a' könyvtárnoknak, hanem legtöbb tudósnak és főleg írónak nagyobb kisebb megszorítással szükségesek, 's nem alkotó részei a' könyvtártannak, hanem szükséges megelőzői és első föltételei a' könyvtárnokságnak. Ugyan ezért Schmidttel sem foghatok kezét, ki a' könyvészetet a' könyvtártudomány fő részének állítja.

7. §. A' munka' felosztása.

Jelen czélomhoz képest a' könyvtártanra szorítkozva, az általam ennek tulajdonított tárgyakat a' következő természetes rendben kísérelm előterjeszteni:

I. Könyvtár. — Mihelyt könyvek vannak, első szükség biztos és kényelmes hajlék, ebben czélszerű butorzat, 's minden nemű rontó behatások' elfordítása; következik a' könyveknek bizonyos rend szerinti felállítása, azoknak számozás és helymutató által jutott-helyükhöz kötése, 's lajstromzása: a' sza-

porítás elveinek — melyek a' könyvtárak különböző rendeltetésűkhöz képest is különbözőek — megalapítása; a' rend' fentartása 's a' használat' rendszerezése.

II. Könyvtári személyzet. — Itt előadandjuk a' könyvtárnok és az alája rendelt hivatalviselők' hivatása, könyvtár és közönség iránti kötelességeik, szükséges tulajdonaik és tudományos kézületeikről tudandókat.

Tárgyaink' literatúrája fejezendí be értekezésünket.